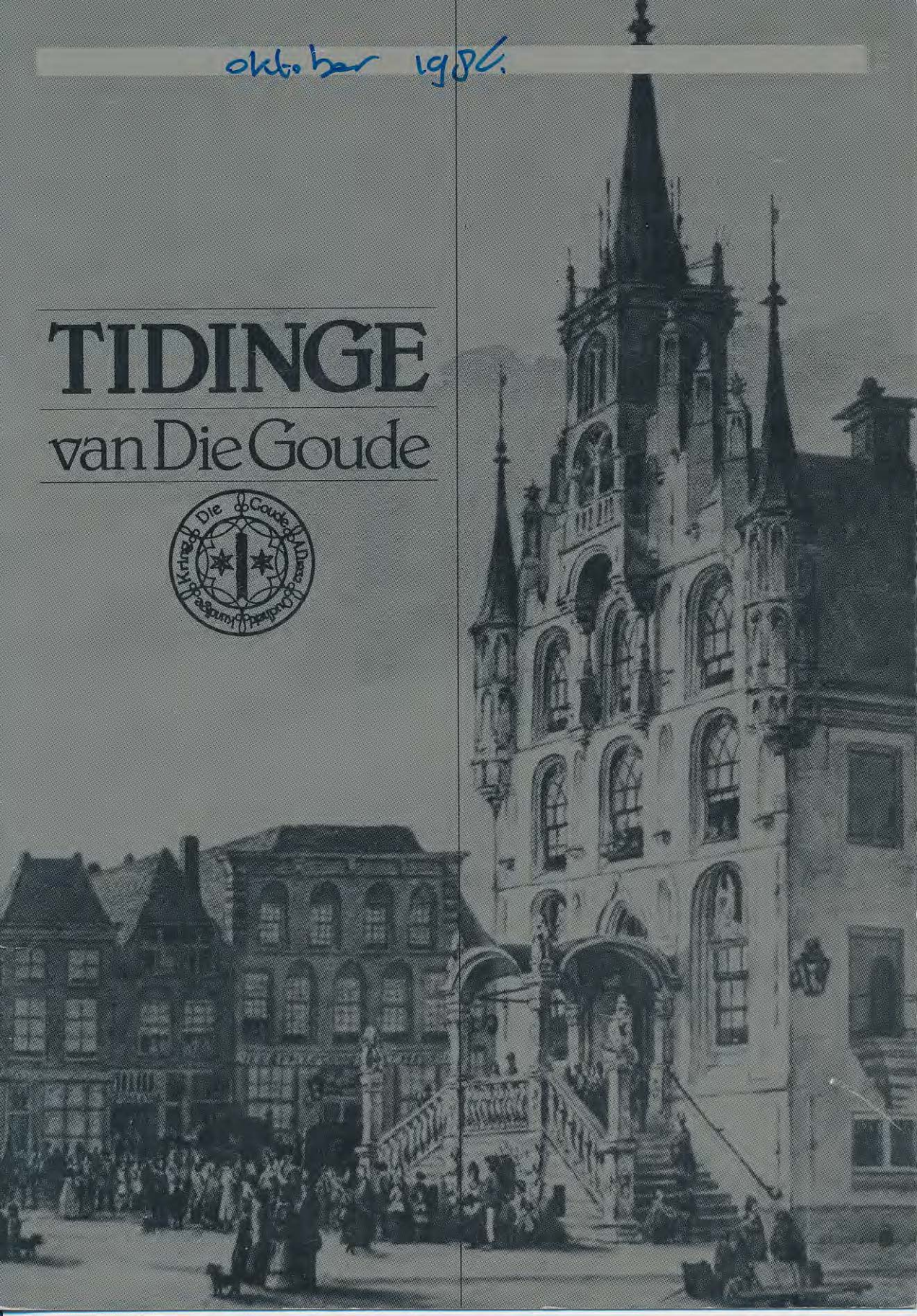

oktober 1986

TIDINGE

van Die Goude

Mededelingenblad Oudheidkundige Kring "Die Goude"

Jaargang 4, nr. 4

Oktober 1986

Redactie: mevr. H. A. van Dolder-de Wit, M. van Hoogstraten,
P. H. A. M. Abels, M. G. C. J. de Jong.
Redactieadres: Lage Gouwe 20-22, 2801 LG Gouda

Secretariaat: Zoutmanstraat 64, 2806 XD Gouda (tel. 01820-16943).
Penningmeester: R. F. Stijnis, Vlietenburg 32, 2804 WT Gouda (tel. 01820-32278).
Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda.

Het Hofje van Letmaet

Het zogenaamde hofje van Letmaet aan de Nieuwehaven (nr. 274) werd in de jaren 1614-1616 gebouwd op last van Christina Gijsbertsdr., weduwe van Mr. Floris Hendriksz. Letmaet, hierbij gevolgd gevend aan het testament van haar zoon Herman die op 8 april 1614 overleed.

Het werd bestemd als woonplaats van arme oude weduwen zonder kinderen. Zij was een dochter van Gijsbert Hermansz. en Clara Hendriksz. van Hensbeek.

Christina Gijsbertsdr. bepaalde in haar laatste testament in 1623 dat de administratie van het hofje moest worden gevoerd door twee bekwame mannen, één uit de familie van haar vader en één uit de familie van moederszijde. Over haar schoonfamilie wordt niet gerept, blijkbaar was de relatie niet zo goed.

In de gevelsteen was tot de Franse revolutie een wapen te zien, welk toen op last van de overheid moest worden vlak geschuurd. Het was een gedeeld wapen. Bij de laatste restauratie heeft men de linkerhelft (heraldisch rechts) beschilderd met een pronkende pauw in natuurlijke kleur. Dit zou het wapen moeten zijn van haar vader Gijsbert Harmensz. De rechter helft heeft men egaal rood gekleurd.

In het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag bevindt zich een handschrift "Genealogie van het geslacht Van der Lely", ca. 1800 uitgevoerd door Jacob van der Lely van Oudewater. Op grond van zijn vermeende afstamming uit het Goudse geslacht van Hensbeek, werd zijn familie in 1815 in de adelstand verheven. Deze afstamming is echter louter fantasie. Het geheel is verlucht met een indrukwekkende serie familiewapens. Voor zover deze ontleend waren aan bestaande monumenten, heeft het handschrift wel degelijk waarde.

Op folio 24 staat een pronkende pauw op een zilver veld afgebeeld als het wapen van genoemde Gijsbert Harmensz. De rechter helft (heraldisch

De gevelsteen van het Hofje van Letmaet (tekening: Ger de Klerk).

links) zou dan het wapen Van Hensbeek moeten zijn; op zilver een uitgerukte dorre boom. Waarom heeft men hier een egaal rood veld geschilderd? Vond men het schilderen van een wapenfiguur niet voldoende gefundeerd? Maar, waarom dan wel die pauw? Was er, bij een bepaalde lichtval, toch nog een aanduiding dat er een pronkende pauw had gestaan?

Dat de ontbrekende figuur wel degelijk het wapen Van Hensbeek moet zijn, blijkt uit een verzoek door Hendrik Dirksz. van Hensbeek op 5 nov. 1746 gericht aan het gemeentebestuur van Gouda (oud arch. 208 fol. 28). Hendrik meent op grond van zijn verwantschap met wijlen Christina Gijsbertsdr. meer recht te hebben op het beheer van het hofje dan de toenmalige administrateurs. Hij kon blijkbaar de geldelijke voordelen van dit beheer goed gebruiken, want de arme man was aan de drank verslaafd. Dit verzoek is vergezeld van een genealogie, die aan zijn beneveld brein is ontleend. De administrateurs vonden het niet nodig zich hier tegen te verdedigen. Het enige argument dat Hendrik wel niet verzonnen zal hebben, was dat zijn familiewapen op de gevelsteen van het hofje stond.

Het is te hopen, dat het rode veld alsnog wordt vervangen door een zwarte uitgerukte dorre boom op een ongekleurd veld.

dr. C. J. Matthys

Wie bedenkt naam voor ons pandje?

In de Tidinge van juli werd aan de leden van Oudheidkundige Kring 'die Goude' de vraag voorgelegd: wie bedenkt een passende naam voor ons pandje aan de Dubbele Buurt nr 4.

U weet, ons gerestaureerde woonhuis aan de Nieuwehaven heeft als naam 'd'Eendragt' gekregen, daarmee symboliserend de eendracht tussen de leden, die gezamenlijk de stoot tot renovatie hebben gegeven, en een groot deel van de benodigde gelden bijeen hebben gebracht.

Eenzelfde gedachte speelde bij het bestuur van 'Die Goude' door het hoofd, toen de winkel in het centrum van Gouda werd betrokken. Welnu, twee Tidinge-lezers hebben op het oproepje gereageerd. Allereerst het woord aan mevrouw E. A. Scholten-Quispel van de Franciscahoeve. Zij schrijft ons: 'Tijdens mijn vakantie las ik het blad "Tidinge". Mijn complimenten voor de goede verzorging ervan. Een naam voor het nieuwe pandje zal heel toepasselijk, met een link naar het verleden **'de Tilbrugge'**, kunnen zijn. Succes toegewenst!'

Ook ons lid de heer H. J. M. Quant reageerde op het oproepje. Hij schreef aldus: 'Naar aanleiding van het verzoek in de "Tidinge" van 'Die Goude' van juli j.l., betreffende een passende naam voor het 'clubhuis' in de Dubbele Buurt nr. 4., zou ik willen voorstellen:

- a) "in 't Vergulde A.B.C.";
- b) "'t Gulde Vlies".

Voor de motivaties gelden de publicaties van Pater Dalmatius van Heel O.F.M., in "de Goudse Drukkers en hun Uitgaven" (1953).

De redactie van 'Tidinge' tekent hierbij aan: met deze twee suggesties is de discussie over een passende naam in elk geval op gang gekomen. Mogen wij aan het adres van onze leden nog éénmaal een oproep om inzendingen richten, via het redactie-adres? Vervolgens hoopt het bestuur in december de definitieve keuze te maken, zodat u in het januari-nummer van 1987 kunt lezen, voor welke suggestie is gekozen.

Forse opbrengst voor Boelhuys

Tweemaal heeft 'Die Goude' in ons pandje aan de Dubbele Buurt een zogeheten 'Boelhuys' gehouden: een ludieke verkoping van oude spullen, die ons gratis waren aangeboden door meelevende leden en anderen.

Beide verkopingen waren een succes. De eerste maal, op 21 juni, werd voor f 656,25 aan oude spullen verkocht, en voor f 432,50 aan boeken, kwartetspellen etc.

Het tweede Boelhuys, dat op 23 augustus plaats had, gaf een nog beter resultaat te zien. Aan ingebrachte zaken werd voor ruim duizend gulden (om precies te zijn: f 1037,40) verkocht, plus nog eens voor f 394,59 aan boeken en f 29,75 aan diversen. Daarmee is het totaalbedrag van beide dagen gekomen op het indrukwekkende bedrag van f 2550,40. Vanzelfsprekend wordt dit geld gebruikt ter versterking van de kas van 'Die Goude', waarmee de basis wordt gelegd voor de uitgave van nieuwe bundels, de uitgave van de verbeterde "Tidinge" en de exploitatie van ons pandje aan de Dubbele Buurt. Met dit bedrag is ook aangetoond, welke belangrijke rol datzelfde winkeltje vervult, want velen weten ons daar nu al te vinden.

Dat geldt bijvoorbeeld ook voor geïnteresseerden: sedert 'Die Goude' op 1 februari jl. het pandje in gebruik nam, is ons ledental met 100 gestegen. Onlangs werd het 550ste lid ingeschreven. Het is de heer E. A. J. van den Heuvel, woonachtig aan de Blekerssingel. Namens het bestuur bood onze penningmeester, de heer R. Stijnis, hem een boekwerk naar keuze aan. Ook hieruit blijkt, dat 'Die Goude' een springlevend genootschap is, dat een periode van verheugende groei doormaakt.

Overigens is nog een speciaal woord van dank op zijn plaats aan het adres van de gezusters Van Dijk uit de Keizerstraat. Mej. A. van Dijk, sedert lange tijd lid van 'Die Goude', en haar zuster, hebben namelijk onze Kring verrast met een bijzondere schenking: een grote collectie oude schilderijen, die zij beschikbaar stelden voor ons Boelhuys. Dankzij hun genereuze geste heeft de verkoping zo'n mooi resultaat opgeleverd.

De eeuw van de beeldenstorm

Onder de titel "De eeuw van de beeldenstorm" worden in het najaar van 1986 in zeven Nederlandse musea exposities gehouden, die alle een bijzonder aspect van de turbulente 16de eeuw belichten. In het rijksmuseum te Amsterdam is Gouda, met name de Hervormde Gemeente, met zeer bijzondere bruiklenen vertegenwoordigd. Voor het eerst in de eeuwenlange geschiedenis van de Goudse gebrandschilderde Glazen, is er een gedeelte van een glas op een tentoonstelling te zien; het betreft de hoofdvorstelling uit glas 22: "De Tempelreiniging".

Dit glas werd in 1561 aan de kerk toegezegd door niemand minder dan prins Willem van Oranje, en in 1567 voltooid. In 1561 ging een van de gebroeders Crabeth - waarschijnlijk Dirck, die ook de maker is van het glas - mogelijk vergezeld van enige stadsbestuurders (die toen tevens de functie van kerkmeester vervulden) naar Brussel, waar de Prins toen zijn paleis had. Hem werden een of meer kleine ontwerpen getoond die waarschijnlijk door de kerkmeesters al waren geselecteerd. Ging een aspirant-schenker met deze voorstelling accoord, dan werd het ontwerp "voor gezien" verklaard en daarom kregen deze tekeningen op kleine schaal de Latijnse naam "vidimus".

De tekening werd daarna overgebracht op ware grootte, dus op het formaat van het glas. Zo'n tekening heet een "carton". Deze cartons zijn van alle belangrijke glazen in de St.-Jan bewaard gebleven, evenals het vidimus dat Willem van Oranje heeft gezien. Op genoemde tentoonstelling zal dus naast een gedeelte van het Glas de originele ontwerp-tekening te zien zijn en ook het vidimus, dat als enige in het bezit van de kerkvoogdij is gebleven. Ook een ontwerpschets waarop Willem van Oranje met zijn gemalin Anna van Saksen staat afgebeeld is hier tentoongesteld. Deze schets was bedoeld om de schenker samen met zijn echtgenote in het Glas af te beelden, zoals gebruikelijk was. Dit is echter in Glas 22 nooit het geval geweest. Politieke en/of persoonlijke omstandigheden in het leven van de Prins in die periode zijn hiervan hoogstwaarschijnlijk de oorzaak geweest. De schets is in het bezit van het Historisch Museum te Amsterdam.

Glas 22 uit de St.-Jan te Gouda.

Foto: stichting Fonds Goudse Glazen.

In 1657 lieten de Goudse stadsbestuurders hun familiewapen in de onderzijde van dit glas afbeelden. Een Latijnse tekst in het midden van deze wapens herinnert aan de oorspronkelijke schenker. Deze combinatie van voorontwerp-, carton- Glas is zeker de moeite waard om eens te gaan bekijken. Deze unieke bruikleen van Glas 22 was alleen mogelijk, doordat het gewenste Glas juist in deze periode is uitgenomen voor het aanbrengen van de buitenbeglazing. De montage van het Glas zowel van het Carton wordt dan ook door deskundigen van diverse instanties en bedrijven begeleid. De tentoonstelling in het Rijksmuseum te Amsterdam wordt gehouden van 13 september t/m 23 november.

Openingstijden:

op dinsdag t/m zaterdag van 10-17 uur;

op zondagen van 13-17 uur; maandag gesloten.

De foto op de vorige pagina toont glass 22 uit de St.-Jan, waarvan een groot gedeelte te zien is op de expositie in het Rijksmuseum te Amsterdam, evenals het carton (de ontwerp-tekening) en het voorontwerp. Voorstelling: de Tempelreiniging. Glazenier: Dirck Crabeth, 1567.

Schenker: Prins Willem van Oranje.

Henny van Dolder.

Ketters en Papen onder Filips II

Eveneens in het kader van deze tentoonstellingenreeks, wordt in het Rijksmuseum "Het Catharijneconvent" te Utrecht een expositie gehouden over het onderwerp: "Ketters en Papen onder Filips II".

Hier geen gebrandschilderd glas, maar wel een der fraaiste portretten uit de collectie cartons van de St.-Janskerk en wel dat van Margaretha van Parma, die van 1559-1567 landvoogdes was van de Nederlanden en schenker van Glas 23 aan de St.-Janskerk. Met de abdis van het klooster te Rijsburg, Elburga van Boetzelaer, is zij de enige *vrouw* die een glas aan de kerk schonk. Het glas werd vervaardigd door Wouter Crabeth en voltooid in 1562. Het is mede door de fraaie kleuren een meesterstuk van glazenierskunst. Ook het carton en in het bijzonder het portret van Margaretha, dat ons haar laat zien op veertig-jarige leeftijd, gekleed in een rijk met edelstenen en bont versierd gewaad, naar de Spaanse hofmode geïnspireerd, waar zij haar gehele leven een voorkeur voor had.

Een goede gelegenheid dit carton, en tegelijk natuurlijk de belangrijke tentoonstelling, waarvan het carton een onderdeel is, te gaan zien. De tentoonstelling in "Het Catharijneconvent" duurt van 11 september t/m 23 november. Het museum is geopend van dinsdag t/m vrijdag van 10.00-17.00 uur. Op zaterdagen en zondagen van 11.00-17.00 uur; 's-maandags gesloten.

Het adres is: Nieuwegracht 63 te Utrecht.

- Uit het carton van glas 23: portret van Margaretha van Parma, van 1559-1567 landvoogdes der Nederlanden. Zij schonk één van de twee grootste gebrandschilderde glazen aan de St.-Janskerk: glas 23, dat door Wouter Crabeth in 1562 werd voltooid. (foto: Stichting Fonds Goudse Glazen).

Sodomie in oud-Gouda

Gouda - Nu anno - 1986 de vraag actueel is of homofiele docenten wel of niet op grond van hun sexuele geaardheid les mogen geven aan leerlingen in het bijzonder onderwijs, is in zekere zin hiermee niets nieuws onder de zon.

Tweeenhalve eeuw terug, in de periode 1730-1732, beheerste het onderwerp homosexualiteit - en de vermeende schadelijke gevolgen in maatschappelijke zin daarvan - ook in brede kring de discussies. Al was de afwijzing toen onvergelykbaar veel harder, en gingen de maatschappelijke tegenstellingen op dit punt veel dieper.

Want 'praktizeerders van de grauwelijke misdaad der sodomie, waarvan de natuur een afkeer heeft', zoals homofielen toen werden aangeduid, werden behandeld als de allerswaarste misdadigers. Alleen al in de periode 1730-1732 werden in de Republiek Holland 276 personen berecht, inclusief 107 verbanningen. Van deze groep werden minstens 75 personen geëxecuteerd, meestal door wurging - al dan niet vooraf gegaan van blakering, en al dan niet gevolgd door verbranding van het lijk. Soms werden de lijken in zee gegooid. (Noot 1).

De sociaal-historicus drs. D. J. Noordam, verbonden aan de Rijks Universiteit te Leiden, wijdde aan deze ongekend harde homofielenvervolgung een uitvoerig artikel in het regionaal-historisch tijdschrift Holland. (Noot 2).

Historicus Boon heeft voorts over dit onderwerp een diepgaande studie in voorbereiding.

De processen werden in die periode gevoerd in Rotterdam, Leiden, Groningen, Den Haag en Utrecht. Vooral Utrecht trok daarbij de aandacht: niet voor niets is nog heden ten dage het woord 'Utrechenaar', volgens Van Dale, een synoniem voor homosexueel. (Noot 3).

Tolerant

Opvallend gegeven is dat *Gouda* niet of nauwelijks een rol speelde bij de harde vervolgung van homoseksuelen - althans in de jaren dertig van de achttiende eeuw. Later zou dat anders worden.

Gouda nam, zeker ten opzichte van Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Leiden, aanvankelijk een zeer tolerante houding aan. Zo zijn er uit die elders zo roerig verlopen jaren dertig van de 18e eeuw, geen vonnissen bekend van Gouvenaars die, om

hun homosexuele geaardheid, ter dood werden gebracht. Dat gebeurde later wel: in 1777 en 1778 werden twee Goudse burgers op het schavot achter het stadhuis door de scherprechter met een koord gewurd. Waarna hun lijk in zee werd geworpen.

In 1778 werden nog eens vijf Gouvenaars uit Gouda verbannen; vervolgens had in 1802 waarschijnlijk de laatste verbanning van een pleger van sodomie plaats. Hun op schrift gestelde verhoren, die in het Goudse gemeentearchief worden bewaard, zijn ook voor de moderne geschiedkundig geïnteresseerde gruwelijk in hun gedetailleerdheid. (Noot 4).

Sodomie-plegers werden soms veroordeeld tot blakeren boven een vuur. Die straf werd ook in Holland toegepast, zoals op de oude gravure te zien is.

Gouda bleef niet geheel buiten de golf van sodomie-processen, die in de jaren dertig van de 18e eeuw Holland en andere staten in zijn ban hield.

Want het Goudse stadsbestuur ontving in 1730 afschriften van de bekentenissen van een zekere Zacharias Wilsma, Fries van geboorte, die op 23 februari 1730 door het Gerecht van Utrecht werd verhoord. (Noot 5).

Wilsma had zich tevoren verhuurd als herenknecht, en was in die functie van de ene stad naar de andere getrokken: Maastricht, Breda, Leiden, Amsterdam, Groningen en Utrecht. Hij bekende met burgers, onder wie hooggeplaatsten, en met militairen, intieme contacten te hebben gehad. Tegen die achtergrond voerde het gerecht van Utrecht ook correspondentie met het stadsbestuur van Gouda. (Noot 6).

Ook vóór de 18e eeuw kwam in Gouda homosexualiteit voor. Zo wijdt de Utrechtse historicus dr. Sjoerd de Meer in zijn doctoraal-scriptie 'De Wint Wajjt' ('De scheepvaart van Gouda in de vijftiende eeuw - 1390-1514'), precies één alinea aan dit gegeven. (Noot 7). Daarbij dient natuurlijk niet te worden vergeten, dat zijn historisch onderzoek op de scheepvaart was gericht; zijn bevindingen hebben dus uitsluitend betrekking op het gedrag van schippers.

Zeden

Onder het kopje 'misdrijven tegen de zeden' schrijft dr. De Meer: „Het tweede geval van een zeden-misdrijf (het eerste ging over een scheepsknecht, die zich aan een vrouw vergreep - TdJ) door een Goudse schipper begaan, komt voor in het Tuigboek. In het jaar 1513 verklaart hoogstwaarschijnlijk de schipper Florijs Jansz. Verduin, dat hij al drie jaar lang achtervolgd wordt door Volkert Willemsz., hoogstwaarschijnlijk ook een Gouds schipper. Deze Volkert Willemsz. had hem in die drie jaar verschillende keren aangerand, zowel op het schip van Florijs Jansz., als bij een aantal Gouwenaars, vermoedelijk allen schippers, thuis.”

„Eén van die Gouwenaars had Volkert Willemsz. ook met zijn dagge (ponjaard - een op 'n dolk gelijkend steekwapen - TdJ) bedreigd, opdat deze zijn mond zou houden over de aanranding. En ook had Florijs Jansz. een nieuw wambuis en een paar kousen gegeven, opdat deze niet naar het gerecht zou gaan. Dit laatste deed Florijs Jansz. - ondanks de geschenken - in 1513 dus toch. (Noot 8).

Ruwweg twee eeuwen later, in de periode 1700-1780, komen er vaker meldingen voor over homoseksuele relaties, intimiteiten, gedrag en de daarop volgende straffen. Historicus dr. J. J. de Jong geeft daarvan enkele voorbeelden in zijn doctoraal-scriptie geschiedenis (Rijksuniversiteit, Utrecht), die onlangs verscheen onder de titel 'Met goed Fatsoen, de elite in een Hollandse stad, Gouda 1700-1780'.

Daarbij dient overigens te worden bedacht dat een elite in het algemeen, dus ook in Gouda, bestaande uit 'de wijsten, treffelijksten en rijksten onder de ingezetenen', erop uit was de machtspositie op stedelijk niveau te handhaven. Schandalen waren uit de boze. Veel, zoniet alles, werd eraan gedaan, om homoseksueel gedrag en daden - toentertijd immers als 'zware misdaden' beschouwd - geheim te houden.

Moraal

Onder het kopje 'Sexualiteit', schrijft dr. De Jong, in zijn boek (pag.'s 151-153):

„De teneur van de literatuur over dit onderwerp is, dat met de opkomst van het burgerlijk gezins-ideaal de moraal steeds strakker werd. Tot de 17e eeuw was sexualiteit nog geen taboe, en werden voor- en buitenechtelijke amoureuze escapades en masturbatie veel minder rabbiaat veroordeeld, dan daarna. Het huwelijk zou eerst zo rationeel en op effect-bejag gebaseerd zijn, dat men de emoties en driften meestal buiten het huwelijksbed zocht te bevredigen. Vanaf het eind van de 17e eeuw werd er steeds meer plaats ingeruimd voor persoonlijke gevoelens. De meeste echtgenoten voelden zich daardoor ook echt tot elkaar aangetrokken, wat ook in de slaapkamer merkbaar was. Als één van beiden zijn heil buiten het echtelijk bed zocht, was dat voortaan uit te leggen als een grove inbreuk op het gezinsleven en de huwelijksband. Monogamie was toen progressief”. Anderzijds zou het uit de openbaarheid terugdringen van bloot en sexualiteit tot meer problemen hebben geleid. De toenemende preutseheid werd verantwoordelijk gesteld voor de slechtere seksuele voorlichting en daarvoor voor een mindere kennis van zaken. Een stijging van het aantal buitenechtelijke geboorten zou het gevolg zijn geweest van de groeiende onkunde en van het door de meerdere taboes aantrekkelijk worden om de strakke seksuele moraal te overtreden”.

„Het grote gebrek aan bronnen is een moeilijkheid, bij het schrijven van een geschiedenis van de sexualiteit. Natuurlijk waren er traktaatjes van dominees en verlichte pedagogen, die fulmineerden tegen alles wat in hun ogen zondig c.q. tegennatuurlijk of slecht was. Ook was er pornografie, diep weggestopt in de boekenkast en bureaus. Titels als *La Paysane perversie* en *Les Faiblesses d'une jolie femme* lieten weinig te raden over.

Representativiteit van processtukken gaf geen bevredigende oplossing voor dit probleem, hoewel deze vaak de meest waardevolle informatie gaven. Het is namelijk niet na te gaan of bijvoorbeeld meer processen op grond van overspel, duiden op een strakkere huwelijksmoraal of op lossere wordende opvattingen bij gehuwden. Bovendien zullen we later zien dat overspel één van de weinige gronden was, waarop men kon scheiden, en dat het daarom nuttig was dit argument voor de rechters aan te voeren. We weten dus niet of dat, wat de onderzoeker zo door het sleutelgat van de slaapkamerdeur mocht zien, echt was of dat er een toneelstuk werd opgevoerd.

Enkel met het doel andere onderzoekers, die zich uitgebreider met dit thema bezighouden, van nut te kunnen zijn, hebben wij gemeend toch een paragraaf te moeten inruimen voor de weinige door ons gevonden gegevens", aldus dr. De Jong.

Elite

Over het onderwerp 'homosexualiteit' in Gouda schrijft hij: „Tegen personen uit de Goudse elite zijn geen processen gevoerd wegens sodomie - de toen gebruikelijke benaming voor homosexualiteit. De regenten traden in dergelijke processen wel op als rechters. Zij waren immers belast met de handhaving van de wet”.

In 1777 werd uit verhoren duidelijk, dat op het secreet naast de kerk (de St. Jan), tussen mannen allerlei dingen gebeurden, die het daglicht niet konden verdragen. (Noot 9). Het ging daarbij onder meer om ene Jacob van Erven, die door Gouda's baljuw en schout mr. Martinus van Toulon werd berecht.

Wie de moeite neemt om in Gouds gemeente-archief zich te verdiepen in het criminele vonnis- of correctieboek uit de periode 1756-1810 en ook de schriftelijke verhoren, die zijn gebundeld (Oud rechtelijk archief Gouda, p.162) leest aldaar hoe Jacob van Erven, opgesloten in de gevangenis van de Tiendewegspoort, tot zijn bekentenis kwam. Van Erven was 43 jaar, getrouwd met Johanna Bouman, en woonde op den Raam, in den Houten Steeg. Hij was kleermaker en ging ook met mottenballen door de stad. Hij bekende *vuile sodomitische zonden* te hebben gepleegd met Hermanus Toog. Dat gebeurde ook in het *Uydragers huysje van Toog, en in het eerste huysje van het secreet, op zijde van de Grote Kerk*.

Op 12 november 1777 werd vervolgens de 29-jarige Dirk Bruinvis verhoord, eveneens door mr. Martinus van Toulon. Dirk, woonachtig op de Turfmarkt, en getrouwd met Baartje van der Enden, was *verver ende glasemaakersknecht*. Hij bekende *sodomitische ontucht* te hebben gepleegd, onder meer met eerdergenoemde Herman Toog maar ook, en dat was pikant, met een telg van der Goudse elite-families, het vooraanstaande geslacht Van der Hoeve.

Het schriftelijke verhoor meldt dit aldus: *Zegt hij, gevangene, dat hij met de jongste zoon van den heer secretaris Van der Hoeve alhier tweemaal die sonde gepleegt heeft. Hij, gevangene, in de gepasseerde winter, des avonds in het Stinksteegje alhier, staande zijn water te maken, gemelde jonge heer Van der Hoeve, van de Syde van de Haven, hetzelfde steegje mede is ingekomen. Dat deselven ook syn water gemaekt hebbende, na hem, gevangene, met zijn ontbloten voorbroek is gegaan. Hem, gevangene, heeft aangesproken en aanstonds hem bij zijn mannelijkheid gevoelt heeft. Dat hij, gevangene, derhalve alstoen ook hij zijn mannelijkheid heeft gevat, en dat zij also elkander over en weer het zaad hebben afgehaalt. Ende tweede maal op de Goudse kermis, op de Vesten bij de*

Kleywegpoort, des avonds in 't donkere, dat zij toen elkanders manlijkheid wel hebben gevoelt, dog dat hij alsoo elkanderen geen saad hebben afgehaalt”. (Noot 10).

Het *Stinksteegje* werd overigens al in 1413 vermeld in het Oud-Archief van Gouda - aldus meldt dr. A. Scheygrond in het boek *Goudsche Straatnamen*, dat in 1979 bij Canaletto verscheen. In de 15de eeuw was in deze steeg een huiden-zouterij en vetsmelterij gevestigd; waarschijnlijk ontstond daardoor de naam *Stinksteeg*. De steeg lag aan de Westhaven, op de plaats waar tot 1970 de portiersloge van het Diaconessenhuis 'de Wijk' (Westhaven 11) was gevestigd; daarvoor was het de ingang van de polikliniek (TdJ).

Alhoewel de tot de Goudse elite behorende Van der Hoeve junior zich dus volgens de normen nogal misdroeg, werd hij niet veroordeeld. In het dagboek van zijn vader werd met geen woord gerept over deze beschuldigingen. Zijn zoon werd in elk geval niet veroordeeld.

Die tolerantie gold niet voor de verhoorde Dirk Bruinvis. Ook hij werd, evenals Van Erven, ter dood veroordeeld. Zijn vonnis werd op 19 december 1777 op het schavot van het Goudse stadhuis voltrokken. Zijn *dode lichaam* werd vervolgens in zee geworpen.

Op deze plek aan de Westhaven herinnert een inmiddels dichtgemaakte doorgang tussen twee gebouwen aan de aanwezigheid van het *Stinksteegje*. Daar hadden in vroeger tijden dingen plaats, die het daglicht niet konden velen... (Foto: Martin Droog).

Doodvonnissen

De toenmalige Goudse baljuw Van Toulon bleek het met de voltrekking van een der doodvonnissen nogal moeilijk te hebben. De zoon van Van Toulon schreef, dat het proces 'zwaar was voor zijn vader. (Noot 11).

Pensionaris Van Brandwijk hamerde er bij zijn collega-regenten op, dat men voorzichtig moest zijn met een mensenleven. (Noot 12). Om wat meer menselijk reliëf aan de veroordeling van een homoseksuele medeburger te geven, beval de magistraat, dat de kerken twee keer voor de veroordeelde moest worden gebeden. Het slachtoffer werd bovendien *allerserieus ter zijde gestaan* in zijn laatste uren. (Noot 13).

Ommekeer

Een begin van een ommekeer in het denken over homoseksuele relaties werd pas ingezet met de publicatie '*Bedenkingen over het straffen van zekere schandelyke misdaad*', die in januari-1777 anoniem verscheen, en was gewijd aan sodomie. Later schreef men het auteurschap toe aan een zekere Perrenot (Noot 14).

Mr. Abraham Perrenot werd in 1726 in Neuchâtel (Zwitserland) geboren, promoveerde in november-1748 tot doctor in de rechten in Utrecht, en was langdurig werkzaam in dienst van de Prinsen van Oranje.

Zo was hij ondermeer rentmeester van de domeinen en geestelijke goederen in Culemborg, was in die stad ook burgemeester en schepen, en werd in oktober-1771 extra-ordinair raad van het Hof van het graafschap. In februari 1775 werd Perrenot ordinair raad en rekenmeester van de domeinen van Prins Willem V. Perrenot schreef vervolgens juridische en filosofische werken en werd aangesteld tot onderwijzer van de zonen de Prins. Hij trouwde op 31 mei 1778 in Den Haag met Anna Cornelia Mollerus, dochter van de president van de Hoge Raad in Holland. Op 8 juli 1784 overleed hij in de Hofstad.

Abraham Perrenot was dus de eerste, die in de Republiek een (schriftelijk) pleidooi hield tegen de doodstraf op sodomie. Hij wees in zijn boek '*Bedenkingen*' (in 1777 verschenen) de sensatie-zucht rond het openbaar voltrekken van de doodstraf af, en signaleerde dat in zijn tijd ook overspel, diefstal, en op het zich valselijk uitgeven als maagd, niet de doodstraf stond.

Nog datzelfde jaar kreeg Perrenot lik op stuk. Eveneens anoniem, maar vanzelfsprekend niet van zijn hand, verscheen een geschrift onder de titel '*Nadere bedenkingen over het straffen van zekere schandelyke misdaad*'. Daarin werd juist een pleidooi vóór handhaven van de doodstraf op homoseksuelen, die sodomie in de praktijk brachten, bepleit.

Wie meer over dit onderwerp wil lezen kan daarbij raadplegen: *Sodoms Zonde en Straffe of Streng Wraakrecht over Vervloekte Boosheid* (uitgegeven te Amsterdam bij Adriaan Wor en de Erve G. Onder de Linden, 1730); *Algemeen Rijksarchief, Hof van Holland* (nr. 5510); A. H. Huusen jr. 'Gerechtelijke vervolging van 'sodomie' gedurende de 18e eeuw in de Republiek, in het bijzonder in Friesland' in het blad 'Groniek 6' (1980); 'Strafrechtelijke vervolging van 'sodomie' in de Republiek in 'Spiegel historiael 17' (1982); R. A. P. Tielman 'Homoseksualiteit in Nederland: studie van een emancipatiebeweging (Meppel-Amsterdam 1982, p. 57, 75); D. J. Noordam 'Homosexualiteit en sodomie in Leiden, 1533-1833' (1983); 'Holland', regionaal-historisch tijdschrift (1975, nr. 8, p. 140-152) en 'Holland' (1984, nr. 1, p. 3-34).

Theo de Jong

Titelpagina van de "Bedenkingen" •
Toegeschreven aan Mr. Abraham Perrenot, verschenen in 1777.

NOTEN BIJ VORENSTAANDE:

(Noot 1: Zie hiervoor L.J. Boon's bijdrage 'De grote Sodomietenvervolging in het gewest Holland, 1730-1732', in het regionaal historisch Maandblad 'Holland', 8e jaargang/1976, nr. 3, p. 149-150).

(Noot 2: Zie hiervoor het regionaal historisch Maandblad 'Holland', 16e jaargang, nummer 1, februari 1984, p. 3-34).

(Noot 3: Meer over deze Utrechtse processen is vermeld in het blad 'Spiegel historicael', 1982, nummer 17 p. 553-558).

(Noot 4: Bron - Criminele Vonnis of correctieboek 181, 9 nov. 1756-19 dec. 1810, pag. 93 v. Jacob van Erven, van Gouda, 14-11-1777, doodstraf; 95 v. Dirk Bruijnis, van Gouda, 12-12-1777, doodstraf; 99 Jacob de Mey, van Gouda, 2-7-1778, voortvluchtig/verbannen; 100 Jan Schenk, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 101 Jan Kranenburg, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 102 Kees Perridon, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 225 Jan Landzaat, van Gouda, 7-10-1802, voortvluchtig/verbannen).

(Noot 5: Zie: Algemeen Rijksarchief, Hof van Holland, 5420 Crim. Papieren 1730, port. A., Verhoor Wilsma).

(Noot 6: Zie: regionaal-historisch tijdschrift Holland, 83e jaargang, nr. 3, 1976, p. 140-152).

(Noot 7: Zie: pagina 86).

(Noot 8: Zie hiervoor: Tuigboek, folio 234 - Gouds gemeentearchief. Met als datum 17 november 1513, worden daar de verhoren vermeld van Wormhout Dircxz. Heynrick Jorysz en Florys Jansz. Verduyn, waarn zij zich beklagen over het opdringeng gedrag van de Goudse schipper Volkert Willemsz.

Volkert Willemsz. had deze Gouwenaars, tegen hun wil, tot sodomie overgehaald, waarbij hij zich niet ontzag geweld toe te passen. Zijn jongste 'slachtoffer', Wormhout Dircxz., had hij wel 'hondert keer mis vrucht gedwongen' aan zijn verlangens toe te geven. Dat gebeurde in de stal van Volkert, 'alwaar hy bij hem ghinck leggen ende op sijn lijf, gelyck een coe'.

Overigens, Heynrick Jorysz verzette zich zo heftig tegen de avances van Volkert, dat deze zijn snude plannen niet kon volvoeren. Volgens het 16de eeus Tuigboek zei Jorysz tegen Volkert: "Tast ghij mijn kul, ick taste met een mes in U lijf, dat u darmen op U voeten vallen".

(Noot 9: Zie: Oud rechtelijk archief Gouda 162, 23-9-1777, 12-11-1777).

(Noot 10: Zie: Oud rechtelijk archief Gouda 162).

(Noot 11: Zie: Archief Van Toulon Van der Koog, 168).

(Noot 12: Pot: 'Uit de oude rechtspleging', p. 145).

(Noot 13: Pot: 'Uit de oude rechtspleging', p. 146-151).

(Noot 14: Zie: A. J. van der Aa, 'Biografisch Woordenboek der Nederlande', deel 15, Haarlem, C.J., pag. 205).

Behoud Stadsschoon

Periodiek stelt 'Die Goude' andere organisaties in Gouda, die zich eveneens met de zorg voor onze historische omgeving bezighouden, in staat om zich via 'de Tidinge' te presenteren. Deze maal is het de vereniging 'Behoud Stadsschoon Gouda', die iets over doel en streven vertelt.

Het bestuur van 'Behoud Stadsschoon' laat ons het volgende weten:

'Allereerst wensen wij 'Die Goude' geluk met de uitgave van haar 'Tidinge' in deze zeer geslaagde vorm. Moge het blad veel lezers krijgen en bereiken dat nog meer Gouwenaars interesse en liefde krijgen voor onze schone historische stad en zich gaan inzetten voor het behoud ervan.

'Behoud Stadsschoon' werd opgericht door werkgroep 'Behoud Doelen Gouda' op 20 maart 1979 en stelt zich ten doel: het waken voor de schoonheid en leefbaarheid van Gouda, in het bijzonder van Gouda's beschermd stadsgezicht. Zij beoordeelt bouw-, sloop- en bestemmingsplannen, vecht voor behoud en herstel, is tegen aantasting van het stadsbeeld en is voor een goed leef milieu. Zij tracht opinievormend te werken (o.a. middels media en tentoonstellingen) en probeert het gemeentebestuur te beïnvloeden. Drie maal per jaar wordt een contactblaadje uitgegeven.

Het lidmaatschap is minimaal f7,50 per jaar. Giro: 418.64.85.

Adres: Turfmarkt 59, 2801 GW Gouda. Telefoon 01820-25400.'

*Maek
dit + el gahalt door Dirck Bruijnis
in kenne van my aelbestand
P. Bruijnis*

Met 'n kruisje, tekende Dirck Bruijnis zijn doodvonnis.

als
gouda
u
lief
is

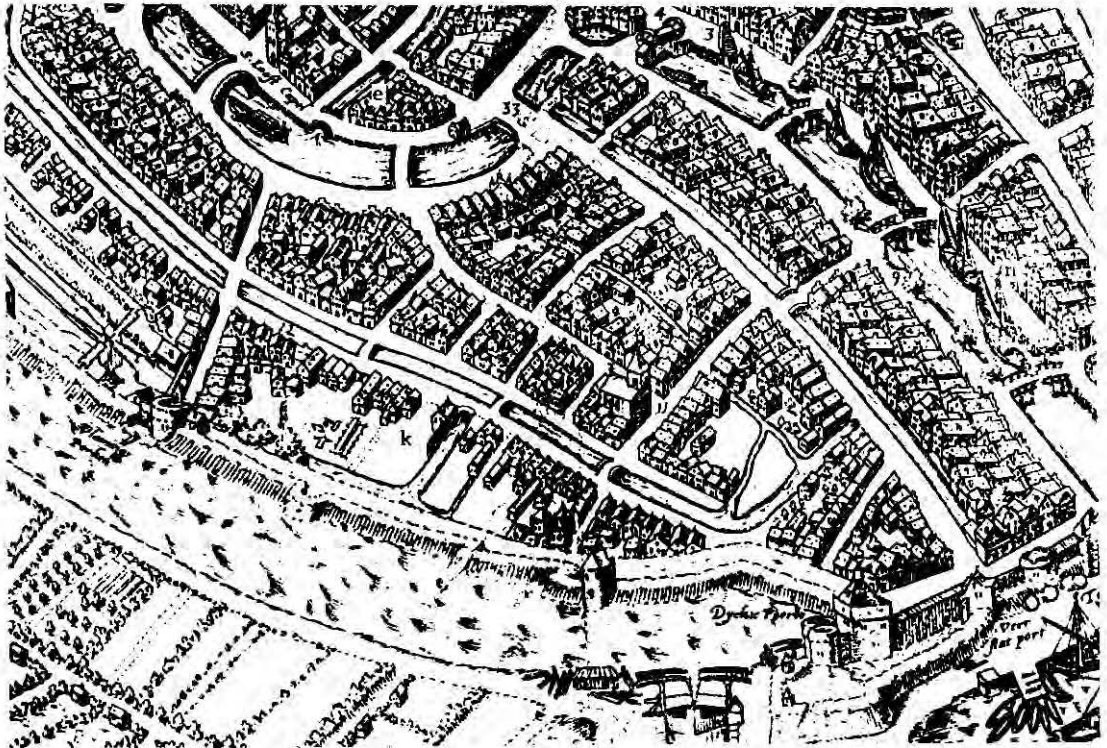
Wouter Jacobsz, prior van het klooster

Een klein plein, liggend tussen de Raam en de Vest, zal genoemd worden naar Wouter Jacobsz. Bij het lezen hiervan zal menigeen zich verbaasd afvragen wie dat wel mag zijn. Het antwoord kan kort blijven: Wouter Jacobsz was eens de prior van het Regulierenconvent aan de Raam, een klein klooster dat stond op de plaats die in onze eeuw in de volksmond nog met de naam Het Klooster werd aangeduid.

Het was de enige plaats met die naam in Gouda. Aan de Nieuwehaven was tot voor kort een, reeds sinds 1928 onbewoond slop, dat nog op 17 april 1950 officieel zo werd benoemd door de gemeenteraad, eveneens ter herinnering aan een middeleeuws klooster.

Als Wouter Jacobsz tot het eind van zijn leven prior van het klooster aan de Raam was gebleven, zou zijn naam al eeuwen lang vergeten zijn. Een ander lot was hem beschoren. Hij heeft zich in de vaderlandse en de Goudse geschiedenis een blijvende plaats verworven, door in de jaren 1572-1579 een dagboek bij te houden dat zó belangrijk is, dat het bijna vier eeuwen later, in 1959 in twee delen in druk werd uitgegeven. Dr. I.H. van Eeghen verzorgde de transcriptie ervan. Het dagboek verscheen in de serie *Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap te Utrecht*, (4de serie, nrs. 5 en 6, J.B. Wolters, Groningen).

Wouter Jacobsz werd waarschijnlijk in 1521 of 1522 te Gouda geboren. Bij zijn overlijden werd hij in het dodenboek (necrologium) van zijn orde ingeschreven met zijn gelatiniseerde naam: Gualtherus Jacobi Masius. In die tijd was er inderdaad in Gouda een familie Maas. Aan de hand van bewaard gebleven rentebrieven mag worden aangenomen dat Wouter Jacobsz aan deze familie verwant was.

Plattegrond uit atlas Van Hogenberg (1585).

Wouter Jacobsz voelde zich blijkbaar aange- trokken tot een religieus leven, want hij liet zich opnemen in het kleine klooster Emaus in het land van Stein, onder Haastrecht. De monniken daar leefden naar de regels van St. Augustinus. Het klooster was aangesloten bij het zgn. Generaal- Kapittel van Syon.

Het klooster Emaus heeft vooral bekendheid gekregen doordat Erasmus hier vijf jaren verbleef, vanaf 1487. In 1488 legde hij hier de kloostergelofte af.

In dit uit 1419 daterende klooster woedde in 1549 een felle brand, die een groot deel van de klooster- gebouwen verwoestte. Deze werden niet herbouwd. Ongeveer op de plaats waar het klooster stond, vindt men nu een kapitaal boerderij, die heel toepasselijk de naam "Het Klooster" draagt.

Mede om veiligheids-redenen vertrokken de monniken in 1551 naar Gouda.

Wouter Jacobsz was in 1550, dus op zeer jeugdige leeftijd, als opvolger van Henricus Henrici, prior geworden van de kloostergemeenschap. Met zijn monniken nam hij intrek in het door de Birgittenessen verlaten klooster aan de Raam. Hier nam hij het herstel van gebouwen en kloosterkapel ter hand. De kapel werd voorzien van fraaie gebrandschilderde glazen, nu nog te zien in de Van der Vormkapel van de St.-Janskerk.

In 1572, het jaar van de Reformatie, werden alle Goudse kloosters gesloten, ook dat aan de Raam en zochten de meeste religieuzen een goed heenkomen. Wouter Jacobsz vluchtte naar Amsterdam, waar hem op 9 juli 1572 door zijn medebroeder Willibrord Gelisz onderdak werd verleend in het St.-Agnietenconvent.

In dit klooster begon hij aan zijn tenslotte 400 folio's tellende dagboek. Belangstellend in alles wat er in de wereld plaatsvond, luisterde hij gretig naar verhalen welke reizigers die het klooster bezochten, te vertellen hadden. Wouter bleef vurig rooms-katholiek en de Koning van Spanje zeer toegedaan. Hij was oprecht bedroefd over de gang van zaken in de wereld, maar wist daarvan op intelligente wijze verslag uit te brengen in zijn dagboek. Het gematigd oordeel dat spreekt uit het dagboek, maakt dit juist zo geloofwaardig; hij verfraait of verzwijgt geen feiten.

Een jaar na zijn vertrek uit Gouda, op 10 juli 1573, werd hij pater (geestelijk verzorger) van de Nieuwe Nonnen in het convent "Ter Lely".

De Amsterdamse regering bleef nog enkele jaren trouw aan de Spaanse koning Filips II. Het was een bewogen tijd waarin hij leefde en waarin belang- rijke gebeurtenissen elkaar snel opvolgden: in 1572 de inneming van Den Briel, in 1573 het beleg en de val van Haarlem, in 1574 de slag op de Mookerheide en het beleg en ontzet van Leiden.

Don Juan van Oostenrijk, Requesens en de van Parma volgden elkaar op als stadhouder van de Koning van Spanje. In 1577 vertrokken de Spaanse troepen voorgoed uit de noordelijke gewesten.

Toen op 26 mei 1578 ook de Spaansgezinde regering van Amsterdam het veld moest ruimen, vluchtte Wouter Jacobsz opnieuw. Via Leiden ging hij naar het stadje Montfoort, waar burggraaf Johan het rooms-katholieke geloof trouw was gebleven en dit in het openbaar mocht worden beleden.

Hier huurde Marritgen Gerritsdr, afkomstig uit het Goudse Agnietenconvent een huis, waar Wouter Jacobsz op 6 januari 1578 met haar zijn intrek nam. Hij vervolgde hier zijn dagboek, dat echter op 19 juli 1579 plotseling eindigt, midden in een zin. Om welke reden is niet duidelijk.

In 1587 vinden we Wouter weer terug in Gouda, waar hij als voormalig Regulier een alimentatie ontvangt. In zijn dagboek staat op 23 juli 1573 te lezen, dat hij uit Gouda berichten heeft vernomen, dat de pater van de Clarissen op Pinksteravond gevangen was genomen omdat hij betrapt was bij het afhoren van de biecht... "ende dat mede die glazen van ons convent al uytgesmeten waeren met verder bederfnisse (vernietiging) van al wat daer mocht wesen, principael die kerck angaende".

Dat de verhalen wel eens overdreven werden, blijkt uit dit laatste: de zeven gebrandschilderde glazen uit de Regulierenkapel waren in 1581 op verzoek van de Goudse burgemeesters, ondergebracht in het koor van de St.-Janskerk. Als Wouter de St.-Janskerk heeft bezocht, wat ongetwijfeld meermalen is gebeurd, zal hij wel heel verbaasd en verheugd zijn geweest "zijn" glazen daar ongeschonden aan te treffen. Op 5 maart 1595 werd hij als pater Wouter Jacobsz in de St.-Janskerk begraven.

HENNY VAN DOLDER

Fragment plattegrond Gouda-Steyn-Haastrecht.

¹⁾ De beeltenis van Erasmus was lange tijd aan een der kloostermuren te zien; bij de opheffing van het convent werd het door de laatste broeder aan de Goudse Librije geschonken.

²⁾ In dit klooster, Maria Ster, verbleven de Birgittinessen van 1477 tot 1543.

Het originele manuscript van het Dagboek van Wouter Jacobsz bevindt zich, na vele omzwervingen, sinds 1927 in de Universiteitsbibliotheek van Nijmegen. Het is eigendom van de St.-Radboudvereniging aldaar.

Het Sint Elisabeth Gasthuis (2)

In vervolg op hetgeen ik in de 'Tidings' van juli-1986 over het Elisabeth Gasthuis schreef, hierna tweede deel van mijn historische naspeuringen.

In 1694 op 26 Juli vermeldt het Kamerboek werden veel klachten van brouwers en anderen door burgemeester Moeringhs en pensionaris van der Dussen besproken met de meesters en regenten van de beide gasthuizen. Het ging hier voornamelijk om de grote leverantie van bier, dat in de gasthuizen werd gebrouwen. Dat was nodig om der wille van de economie der huizen. Vooral de regentessen "ofte buijten-moeders" werden tot de orde geroepen.

"Dat de voorsz. regenten ende moeders te dien eijnde met malcanderen sullen betragten in alle harmonie de voorsz. huysen te regeeren ende bestieren, lettende yder op de spaarsaamheijt, menage ende goede ordre op de saaken haer yder particulier en gesamentlijk toevertrout. Ende particulier dat de binnen-moeders, binnen-vaders, knegten, mejden, alle domestiquen hierinne ook tot haer pligt ende getrouwigheijt worden gehouden"...

Aan hen allen werd serieuselijk opdracht gegeven "geen spijs dranc ofte enige andere behoefte uyt de voorsz. gasthuysen uyt te dragen, wegh te geven, quaelijck te employeren ofte te sien ofte gedoogen, dat deselve uytgedraghen worden op pene, dat bij contrarie bevindingh ofte op het eerste comportedement tegens soodanige nadrukkelijck sal worden gedisponeert ende deselve - anderen ten exempel - sonder conriventie (onvoorwaardelijck) sullen worden gestraft".

Kinderen, vrienden of bekenden van de binnen-vaders en moeders zullen alleen op daartoe gestelde uren in de huizen worden toegelaten "en dat soodanighe kinderen, vrenden of bekenden sich sullen onthouden yets uyt de voorsz. gasthuysen te dragen ofte doen dragen". Poorten, deuren en vensters zullen worden en blijven gesloten op de daartoe gestelde uren. En de opdracht eindigt dat van dit alles regelmatig rapport moet worden gemaakt.

Toch zetten deze maatregelen geen zoden aan de dijk. Het liep fout met de financiën van het St.-Elisabeth gasthuis. Daarop verscheen in het Keur- en Ordonnantieboek Z. op 28 April 1734, fol. 41 het volgende besluit: "... De Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der stad Gouda overwogen hebbende op wat manier het St. Elisabeth gasthuis ofte Ouwe Vrouwenhuis wederom op den ouden voet soude konnen werden hersteld, ten eijnde om aan de oude vrouwen te doen genieten het besitregt van de preuves, welke volgens de fundatie sijn aangekogt... (vanwege geldgebrek konden preuveplaatsen niet worden uitgegeven) ... ende in agtinge genomen hebbende dat het Capitael van aenkoop soo groot niet was, dat uyt de renten vandien de ouden vrouwen konnen werden onderhouden, hetwelke doende reductie van de renten en aenhoudende reële lasten, die jaarlijks geheven werden nog merckelijck is verminderd, waeromme sedert eenige tijd de jaerlijkse renten, soals die bij de gasthuysen wierden genoten, sijn uytgekeert geworden. Soo hebben deselve Heeren om aen de eene sijde om het gemelde huys beter te doen subsisteren ende niet tot een totale ruïne te doen vervallen goed gevonden ende verstaen het gemelde Oude Vrouwenhuys tot vorige staat te brengen ende te arresteren deze naevolgende ordonnantie en reglement, welke in het toekomstende in allen deelen strict sal werden achtervolgt..."

ORDONNANTIE

op de
LYK-KOETSEN

binnen de Stad

G O U D A.

Art. I.

en ieder / welcke binnen deze
Stad geadmittleert is / om
RYTUIGEN te mogen
Verhuuren, zal het brystaant
van Lyk-Koetsen te mogen
Verhuuren, mitz zig strikelyck
gedragende na deze Ordonnantie.

Er volgen dan 13 artikelen, waaraan ik het voornaamste ontleen: Het St. Elisabeth gasthuis zal vóór 1 jan. 1735 wederom in vorige staat worden gebracht. De oude vrouwen, die nu van de renten van preuven trekken zullen hun leven lang gedurende in het huis mogen blijven mits inbrengende, hetgeen in art. 4 zal worden besproken.

art. 3 de oude vrouwen, die op de fundatiën in het huis komen zullen moeten hebben bereikt de ouderdom van 56 jaren (nu 80 jaren). Zij moeten 3 jaren poorteressen van deze stad zijn geweest of 6 jaren hier hebben gewoond hebben, hetgeen naar genoegen van Regenten zal moeten blijken.

art. 4 Dezelve oude vrouwen zullen eerst aan de Regenten moeten betalen de somma van 60 gulden en verder alle lijf- en beddegoed, zoals dat reeds werd beschreven.

art. 5 De oude vrouwen, die tegenwoordig de renten trekken, zullen worden opgenomen, schoon geen 56 jaren, noch poorteressen dezer stad zijn en ook niet gehouden zijn de 60 gulden te betalen.

art. 6 is belangrijk vanwege het financiële voordeel voor het huis. "dat in het vervolg bij afsterven van een oude vrouw de vacerende plaats open sal blijven den tijd van één jaer en ses weken".

Bij overlijden vervallen alle ingebrachte goederen aan het huis, ook datgene wat het oudje intussen mocht erven. De oude preuven zullen gemortificeerd worden (in de dode hand brengen). Ten einde collateurs en tegenwoordige bezitters van de preuven zullen zijn geïnformeerd van het herstel van de oude staat van het huis, zullen Regenten op tijd daarvan kennis geven.

Wil men op eigen kosten in het huis worden opgenomen, dan zal men daarvoor wekelijks moeten betalen 36 stuivers, mits consent van heren Burgemeesters. De regenten werden geautoriseerd tot het doen obserderen van goede ordre in het huis.

Daartoe was er een apart reglement gemaakt, waarnaar de binnen-moeder zich moest gedragen:

De moeder zal zorg dragen voor al 't gunt volgens de bijzijnde inventaris aan het huis is toebehorende en van haar eigen meubelen, bed, dekens enz. een lijst maken, welke zij aan de regentessen overhandigt ten eijnde bij onverhoopt vertrek weder terug te nemen.

Des morgens zal de moeder zorgen dat ter behoorlijkertijd de oude vrouwen van vuur en water zijn voorzien, alsmede de proveniers.

Des middags ten half één uur zal het eten gereed zijn en de oude lieden aan tafel moeten wezen. Alsdan zal de voordeur gesloten moeten zijn, totdat men van de etenstafel zal zijn opgestaan. De sleutel wordt in handen van de moeder gesteld, gelijk mede des avonds, wanneer men om half negen ure aan de tafel gaat.

Wanneer één der oude vrouwen des middags bij een ander het middagmaal zal houden, moet zij daarvan des morgens aan de moeder behoorlijk kennis geven.

's Maandags en 's woensdags van tien tot twaalf uur kunnen de vrienden en goede kennissen bij de oude vrouwen komen, ten einde vrijheid onder elkander niet verhinderd worde door dagelijkse bezoeken.

Van dit artikel zijn de proveniers uitgesloten; echter bij geval van ziekte vermogen de vrienden

Doorgaand verkeer...

(Foto: Schotel).

der oude lieden haar komen te zien zo dikwijls het de nood vereischt.

Wanneer er iemand van de oude lieden ziek ligt, dat zij over haar kist geen beheer kan hebben, zal de moeder dadelijk de sleutel onder zich nemen en bij sterven de regentessen kennis geven, alsook aan de vader van het gasthuis, doch de sleutels van de kist vermag zij niet over te geven aan één der regentessen. Wanneer deselve vergaderen zal de moeder de kist en de verder toebehorende goederen door de knegt van het gasthuis laten afhalen, aldus met overeenstemming van regentessen met de moeder van het vrouwenhuis.

Tot zover mijn gegevens uit het archief. Maar ik kan ook vertellen uit mijn geheugen, toen ik als jongen van 10 jaar het Oude Vrouwenhuis iedere zaterdag bezocht. Mijn vader was n.l. geabonneerd op het blaadje "Blijde Boodschap", waarvan hij wekelijks 25 exemplaren van de Brusselse Zending kreeg toegezonden en die ik dan moest rondbrengen.

Ik weet dus dat de voordeur geopend was en de afsluiting van de Kleiweg werd gevormd door een houten hek. Binnengekomen kwam men op een open voorpleintje met links en rechts een gang, die leidde naar de beide kamers voor proveniers. De linkse dame was mijn klant.

Het pleintje overstekend moest men door een deur met een grote ruit en kwam men in een overdekte ruimte, waaraan links de regentessekamer grensde. Doorlopend passeerde men de eetzaal en kwam men weer buiten. De straat was geplaveid met kleine ijsselsteentjes. Men moest dan om de keuken en het brouwershuis om geheel achteraan te komen. De achterzijde van het huis en achterplein was afgescheiden van de openbare weg door een muurtje, waarin een opening was voor een smalle brug over het watertje achter de kazerne.

Dat bruggetje was nodig voor de proviandering van het huis; natuurlijk ook voor de brandstofaanvoer. Dit achterplein gaf toegang tot het eigenlijke verblijf van de oude vrouwen.

Dit was een grote lange zaal - ik schat 36 M. - in het midden waarvan een grote salamanderkachel stond met een lange pijp tot aan de zolder en dan ombuigend naar links naar het schoorsteen-gat.

De kachel werd met cokes gestookt en had ter beveiliging twee hoge plaatijzeren schermen op voetstuk. Links en rechts van het middenpad waren de open appartementen voor de dames. Daarin was een soort bedstee met schudbed en peluw. Aan de andere zijde stond de befaamde kist, waarvan de voorzijde door middel van scharnieren kon worden geopend. Een vrij groot sleutelgat bood plaats voor een grote sleutel.

In die kist waren de lijfgoederen, maar ook de snoepjes van oma geborgen. Staande kon men over deze kist met de buurvrouw spreken. Van enige privacy was geen sprake. De ruimte tussen bed en kist was nauwelijks 2 M. Men had op deze wijze 24 oudjes in één zaal verenigd. Het laatste bed het dichtst bij de eetzaal was voor de dienstmaagd. Die moest 's nachts direct hulp kunnen bieden en moest helpen bij het wassen en de po's legen.

De vrouwtjes hadden een eigen petroleumstel om koffie of thee te kunnen zetten. Ik heb nog wel

moeten helpen met het inzetten van een katoentje waaraan ik de oliestank aan mijn handen overhield. In de zaal liep ik mijn klantjes af en kreeg menigmaal een babbelaar naast de verschuldigde 3 centen voor het blaadje.

Dit rondbrengen heb ik jarenlang gedaan. Eigenlijk was dit mijn eerste contact met ziekelijke oudjes.

dr. J. G. W. F. Bik

ORDONNANTIE
OP HET
VERHUUREN
VAN
LYK-KOETSEN,
BINNEN DE STAD
G O U D A.

Art. XVII.

De Verhuurders der Lyk-Koetsen zullen in alle overtreedingen van deze Ordonnantie verbonden zijn voor de Boetes/ welke hunne Inegts zullen verbeuren.

Art. XVIII.

De Boetes by deze Ordonnantie gesteld/ zullen worden geappliciert/ ten behoeven van den Waillu/ aanbrenger en het Almoeseniershuis en een derde part.

Aldus gedaan en gearresteerd by de Municipaliteit der Stad GOUDA, den 15 July 1796, het 2de Jaar der Bataafsche Vryheid.

Ter Ordonnantie van dezelve,

J. D. VAN DER BURCH.

Historie huize d'Eendracht

Dankzij eendrachtige samenwerking van bestuur en leden van onze Oudheidkundige Kring 'Die Goude' werd een verpauperd maar historisch waardevol pakhuisje aan de Nieuwehaven van een wisse ondergang gered. Mede dankzij genereuze giften uit eigen kring en van gulle gevers van buiten en met subsidiesteun van Rijk, provincie en gemeente, kon het pandje Nieuwehaven nr. 334 op fraaie wijze worden gerestaureerd, waarna het tot woonhuis werd ingericht.

Mr. J. E. J. Geselschap, oud-archivaris der gemeente Gouda beschreef ooit in de Goudsche Courant de geschiedenis van dit markante Goudse monumentje. Ter wille van de authenticiteit volgt hierna de letterlijke tekst, zoals die destijds in de krant werd afgedrukt.

Nieuwehaven 334 - een werkplaats - maakte deel uit van een rijtje van vijf kleine huisjes, loodrecht gebouwd op het naast staande pand, dat zijn ingang heeft op de Gouwe. De tegenwoordige toestand is bij eerste oogopslag zo, dat slechts de panden 334 en 336 apart staan van de overige drie huizen, die één geheel lijken te zijn. Op de kadestrale kaart van Gouda staan alle vijf panden echter nog afzonderlijk getekend

De werkplaats, die het nummer 334 draagt, kon een tiental jaren geleden zijn eeuwfeest als pakhuis vieren. De laatste bewoonster verliet omstreeks 1852 de woning en verhuisde. Zij was - hoe kan het anders op de Nieuwehaven - pijpmaakster van beroep. Van de vijf huizen was dit nog het grootste wat de oppervlakte betreft n.l. 20 vierkante meter. Het pandje no. 336, was maar 17 vierkante meter groot en toch woonde hier in de jaren 1860-1880 een gezin met zes kinderen, zodat het aan acht personen onderdak verleende. Op de begane grond had ieder dus maar een „leefruimte” van nauwelijks twee vierkante meter ter beschikking!

De vijf naast elkaar staande pandjes van de Gouwe af zijn eigendom van de heer J. Schlingman, die ze kocht in 1959 van de heer N. van Hoof. Sedert de invoering van het kadaster in 1834 is de heer Schlingman de twaalfde eigenaar. Het langst zijn ze in het bezit geweest van de familie Wenekes, waarvan de leden het beroep van broodbakker uitoefenden. Andere eigenaren zijn o.a. geweest mej. F. Cabout, winkelierster en de heer J. C. Overkamp, behanger.

Aan 't begin van de vorige eeuw waren de vijf huizen in het bezit van Gijsbert de Ronde, die in 1834 als schippersknecht te boek stond, maar zijn arbeidsloopbaan als pijpmaker was begonnen. Waarschijnlijk heeft hij gedwongen door de slechte tijd - de pijpmakerij in Gouda maakte vooral na 't herstel van de onafhankelijkheid een moeilijke periode mee - naar een andere broodwinning uitgezien en de pijpmakerij aan zijn broer Jan de Ronde overgelaten.

Beide broers waren blijkens een akte van notaris Coenraad Hardenberg pijpmakers op de Nieuwehaven. Met een zuster en hun moeder waren zij de erfgenamen van hun man en vader Jacobus de Ronde, die op de Nieuwehaven en omgeving verschillende eigendommen bezat. Met zijn vieren verkochten zij aan één hunner n.l. Gijsbertus, drie huizen op de Nieuwehaven (deze drie stonden naast elkaar) en één in de Vuilsteeg (Lange Dwarsstraat) voor f 300.- Een van de volgende eigenaars heeft de twee hoekhuizen er bij gekocht.

Vader Jacobus de Ronde had het huis, dat thans de werkplaats Nieuwehaven 334 is, gekocht van Catharina Borsteeg, weduwe van Jan Brakel. Volgens het Verpondingsregister (register van de grondbelasting) had zij het van haar overleden man geërfd. Bij het onderzoek in de akte, gepasseerd voor de notaris Jeremias van der Gijp, bleek echter, dat op genoemde datum beide echtelieden hun mutueel testament hadden gemaakt. Een mutueel testament was een laatste wilsbeschikking, waarbij echtelieden elkaar over en weer tot erfgenamen benoemden. Jan Brakel en zijn vrouw maakten ook nog de toentertijd meer voorkomende bepaling, dat als een van beiden kwam te overlijden, kinderen nalatende, de weeskamer uitdrukkelijk uitgesloten werd van het administreren van de boedel. Was een dergelijke clause niet in het testament opgenomen, dan trad de weeskamer op als voogd (met een oud woord voor momboir genoemd) voor de minderjarige kinderen. Vandaar, dat men vroeger sprak van wees- en momboirkamer.

De hoofdwerkzaamheden van dergelijke wees- en momboirkamers lagen in het administratieve vlak. Als een van de ouders was overleden en kinderen naliet, verzorgde de weeskamer de administratie van de aan de kinderen toekomende goederen. Meestal deden de weeskamers dit goed, maar een enkele keer kwam er fraude voor.

Ignatius Walvis, de Goudse stadsschrijver, liet hiervan iets uitkomen toen hij in zijn boek over Gouda vermeldde, dat door de schuld van Jan v. Dam, secretaris van de weeskamer, vele wezen gedupeerd waren. De familie van Van Dam kocht daarna zoveel mogelijk exemplaren van Walvis' boek op en verving de bladzijde door een andere, waarop alleen de naam van de weeskamer-secretaris voorkwam zonder de voor de familie denigrerende opmerking.

Jan Brakel en Catharina Borsteegh maakten dus hun mutueel testament op 14 oktober 1808 en Catharina erfde na de dood van haar man het huis aan de Nieuwehaven. Voor de betaling van het zegelrecht moesten zij opgeven hoeveel gegoed waren, met andere woorden hoe rijk zij waren. Zij gaven op minder dan 5000 gulden gegoed te zijn. Er waren n.l. verschillende grensgetallen, o.a. één, twee, vijf en tienduizend gulden.

Mr. J. E. J. Geselschap.

Lezing met dia's in november

Op maandag 3 november zal Wouter Kloek, werkzaam bij het Rijksmuseum te Amsterdam, voor de Oudheidkundige Kring "Die Goude" in gebouw „Brandpunt" een lezing houden over de glasschilders Crabeth en schilders die in dezelfde periode leefden en werkten.

Een zeer interessant onderwerp, waarvoor wij u gaarne uitnodigen aanwezig te zijn.

Wilt u iets meer weten over deze tentoonstellingen, dan kunt u 's zaterdags tussen 11.00 en 15.00 uur in het pandje Dubbele Buurt 4 terecht.

Hier ligt een kleurenfolder met alle informatie over de zeven tentoonstellingen voor u klaar.

Deze folder ligt gratis voor u klaar, in ons pandje aan de Dubbele Buurt 4.

Gouda in trek bij historici

Gouda lijkt meer en meer in trek te zijn bij historici voor hun geschiedkundige onderzoekingen. Zo baseerde C. C. Hibben zich al op Gouda met zijn, in het Engels gestelde, proefschrift 'Gouda in Revolt'.

Dr. J. L. de Jong nam de Goudse elite als uitgangspunt voor zijn proefschrift, waarin hij de 18de eeuwse maatschappelijke ontwikkelingen in Gouda onder de loep nam.

Dr. S. J. de Meer onderzocht de Goudse scheepvaart in de middeleeuwen, in zijn proefschrift 'Hoe de Wint Waijt'.

En dr. Taco Oussoren wijdt in zijn doctoraal-scripte aan het onderwerp aan het 'wel en wee van de Goudse Oprechte Vaderlandsche Sociëteit'. De heer Oussoren baseerde zich bij zijn studie op ooggetuigen-verslagen, dagboeken en het uitgebreide archief van de Goudse Oranjesociëteit.

Bijdrage voor 'Tidinge' welkom

Zoals op de laatste jaarvergadering én in de 'Tidinge' van juli jl. ook al is gesteld: bijdragen voor ons kwartaalblad zijn bij de redactie welkom.

Nu de 'Tidinge' op nieuw formaat, in hard omslag en in gedrukte vorm wordt uitgegeven, vormt ons blad een goed platform voor uitvoerige historische beschouwingen, Gouda betreffende.

Tijdens de jaarvergadering is hierop ook aangedrongen. Welnu, de 'Tidinge' neemt uw bijdrage gaarne op. Uw artikel is welkom bij de eindredacteur, bij voorbaat voorzien van illustratie(s). Zoals u weet verschijnt de 'Tidinge' aan het begin van elk nieuw kwartaal. Uw bijdrage dient uiterlijk 1 maand voor verschijning bij de redactie binnen te zijn.

Museumlezing

Mevrouw drs. S. H. G. Tissink, medewerkster van de educatieve afdeling van het Rijksmuseum in Amsterdam, houdt een inleiding op 18 oktober 's middags half drie - in stedelijk museum Het Catharina Gasthuis. Zij spreekt over het onderwerp 'Kunst voor de beeldenstorm'.

De gratis lezing is toegankelijk voor historisch geïnteresseerden.